

A TÚLFOGYASZTÁS CSAPDÁJÁBAN

A JELENLEGI KÖRNYEZETPOLITIKA KILÁTÁSTALANSÁGA ÉS A REMÉNY CSÍRÁI

FARKAS ISTVÁN TAMÁS

Absztrakt

Az ökológiai válság nem küzdhető le a világ erőforrás-használatának jelentős csökkentése nélkül. Az ökológiai lábnyom régiónkénti és időbeli alakulásának vizsgálata megmutatja, hogy a mai környezetpolitika nem képes teljesíteni azt a feladatot, hogy a fejlett gazdaságok erőforrás-használatát a szükséges mértékben harmadára–ötödére mérsékelje. Az egyéni és közösségi cselekvésnek is vannak korlátai. A fenntarthatatlanságot okozó társadalmi-gazdasági hajtóerőket szükséges megváltoztatni.

Létre kell hozni a kamatozó pénzrendszer alternatíváit, és meg kell szüntetni a kereskedelmi bankok pénzteremtési jogát. A gazdasági szabályozóknak tükrözniük kell a természeti erőforrások véges voltát, ehhez egy fosszilisenergia-kvótarendszer nyújthat hatékony és igazságos lehetőséget. Felelősebb működésre kell szorítani a vállalatokat a jogi személyiségük megszüntetésével, a befektető–állam vitarendezés felszámolásával, a multinacionális vállalatokat szabályozó nemzetközi szerződés megalkotásával.

Csak akkor lehetséges érdemi változás, ha kultúránk alapvető gondolkodási paradigmái megváltoznak. Ha feladjuk az emberi elme korlátlanságában való hitet, és megteremtjük a tudás és az erkölcs egységét. Ha felismerjük, hogy az együttműködő társadalom belső szabályozásához hozzátartozik a vallás, a hit a kozmikus rendben. Ha megváltoztatjuk a boldogsághoz fűződő viszonyunkat: a fogyasztás és önmegvalósítás helyett a megelégedettségre és a másik emberrel való törődésre fókuszálunk.

Kulcsszavak: ökológiai lábnyom, környezetpolitika, társadalmi-gazdasági hajtóerők, pénzrendszer, boldogság

Az IPBES¹ szerint a legfontosabb szárazföldi fajok egyedszáma az elmúlt százhusz évben húsz százalékkal csökkent, és egymillió állat- és növényfajt fenyeget a kihalás. Az IPCC² szerint az éghajlatváltozás bizonyosan növelni fogja a lakosságot, a gazdaságot és az ökoszisztémákat fenyegető kockázatokat, és nagymértékben veszélyezteti az élelmiszer-biztonságot.

A kormányközi tudományos szervezetek jelentéseinek hatására a közvélemény számára is nyilvánvaló már, hogy komolyan kell foglalkoznunk a bolygónkon lévő életet veszélyeztető folyamatokkal. Azt viszont kevesen tudják felmérni, hogy az érdemi javuláshoz milyen léptékű társadalmi és gazdasági változásokra van szükség. A koronavírus-járvány alapjaiban forgatja fel globalizálódó társadalmi-gazdasági rendszerünket, és az ezt létrehozó paradigmáink is meginogtak. Tanulmányomban a modern környezetvédelmi politika és az ezzel összefüggő gazdaságpolitikák és fenntarthatósági politikák hatékonyságát szeretném górcső alá venni, és javaslatokat tenni rendszerszintű megoldásokra, amelyek által fenntarthatóbb társadalmat hozhatunk létre.

A hagyományos környezetpolitika kilátástalansága

Ökológiai lábnyomozás

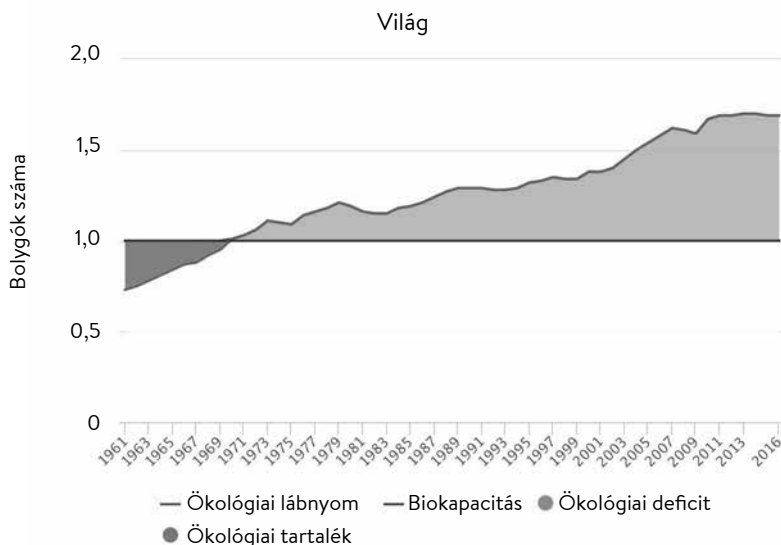
Akik ráébredtek a globális ökológiai válságra, azt gondolhatják, hogy a koronavírus-járvány elmúltával csak finomítani szükséges és előtérbe kell helyezni jelenlegi környezetvédelmi politikai eszközeinket. A nemzetközi környezetpolitika születése az 1972-es stockholmi környezetvédelmi világkonferenciára datálható. Az azóta eltelt időben számos nemzetközi egyezmény, európai uniós irányelv, nemzeti szabályozás született a környezet védelme érdekében. A kapcsolódó események közül kiemelkedik az 1992-ben Rióban megrendezett világtalálkozó, amelynek a fenntartható fejlődés fogalmát is köszönhetjük. Mi lett ennek a sok környezetvédelmi erőfeszítésnek a hatása az erőforrás-használatra?

A környezet állapotát a terhelések határozzák meg, amelyek rendre háromfélék, és elválaszthatatlanok egymástól: a természeti erőforrások és a tér felhasználása, valamint az eközben keletkező, környezetbe való kibocsátások (Gyulai, 2012). Ezek közül a legfontosabb a természeti erőforrások terhelése, amely magával vonja a másik két terhelést is. Vizsgáljuk meg, hogyan változott az elmúlt közel ötven évben (vagyis a stockholmi konferencia óta), illetve közel harminc évben (a riói csúcs óta) a természeti erőforrások terhelése.

1 – Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services – Biodiverzitási és Ökoszisztéma-szolgáltatási Kormányközi Tudományos Testület (<https://www.ipbes.net>)

2 – Intergovernmental Panel on Climate Change – Éghajlat-változási Kormányközi Testület (<https://www.ipcc.ch/>); IPCC, 2016.

A természeti erőforrások felhasználására az ökológiai lábnyom ad szemléletes becslést a rendelkezésre álló termékeny területre vetítve, megmutatva, hogy hány bolygónyi erőforrást használunk fel az életünkhöz (Rees–Wackernagel, 2001).

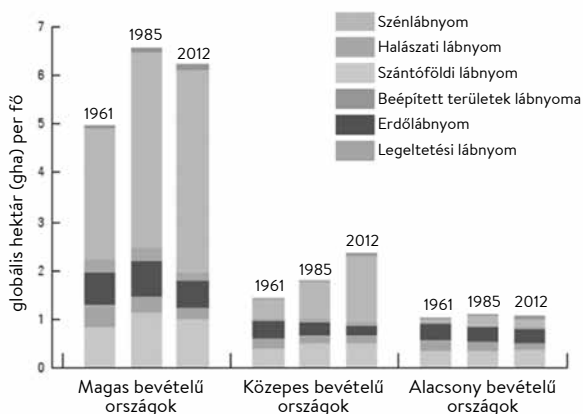
1. ábra: A globális ökológiai lábnyom alakulása

Forrás: Global Footprint Network, 2019

Az 1. ábrán a világ ökológiai lábnyomának időbeli alakulása látható (Global Footprint Network, 2019). Épp a stockholmi tanácskozásnál léptük át a fenntarthatósági határt, és azóta a globális ökológiai lábnyom szakadatlanul nőtt, a sok környezetvédelmi egyezmény és szabályozás ellenére. Mára elértük az 1,7 bolygónyi erőforrás-fogyasztást, s egyre nagyobb mértékben éljük fel jövőnket.

A globális helyzetkép mellett érdemes egy pillantást vetni néhány részletre is. Ha az ökológiai lábnyomot az egyes országok bevételei szerint nézzük (2. ábra), láthatjuk, hogy a fejlett világ, az OECD-országok az egy főre jutó 1,7 ha globális kapacitás több mint háromszorosát terhelik (WWF International, 2016). Ez a lábnyom csak elenyésző mértékben csökkent az elmúlt harminc évben. A közepes bevételű országok erőforrás-terhelése radikálisan nőtt, annak köszönhetően, hogy fosszilisenergia-alapú gazdaságra álltak át, amit a

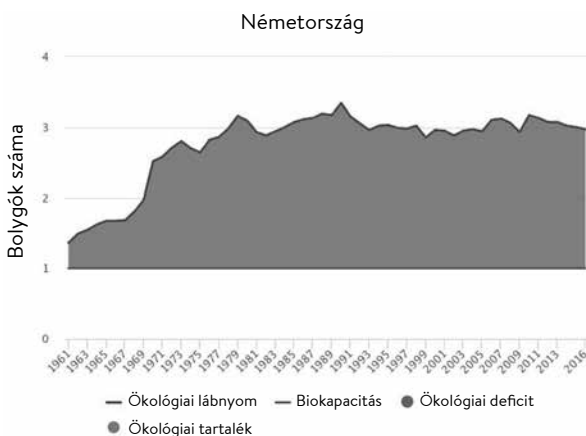
szénlábnyom többszörösére növekedése is jelez. A legszegényebbek „stabilan” maradtak a kis erőforrás-használatúak.

2. ábra: Az ökológiai lábnyom az országok bevételei szerint

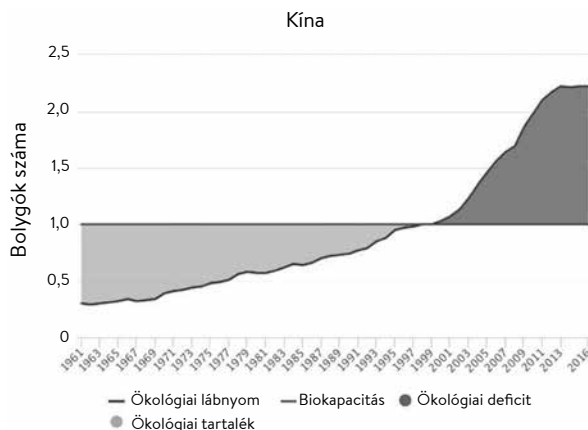
Forrás: WWF International, 2016

Csökkentsük vizsgálódásunk léptékét egy nagyságrenddel, s nézzük meg, hogyan alakult néhány ország, illetve térség ökológiai lábnyoma.

3. ábra: Németország ökológiai lábnyomának alakulása

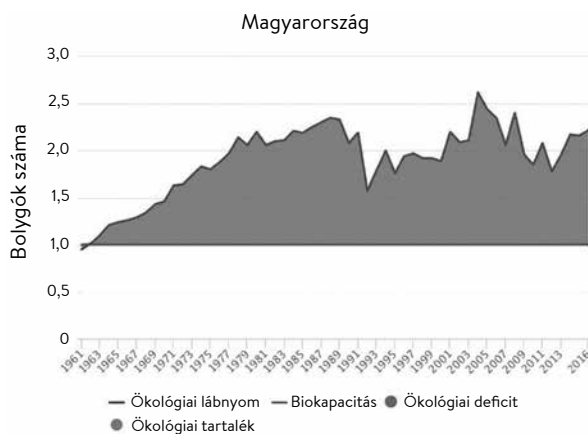
Forrás: Global Footprint Network, 2019

4. ábra: Kína ökológiai lábnyomának alakulása

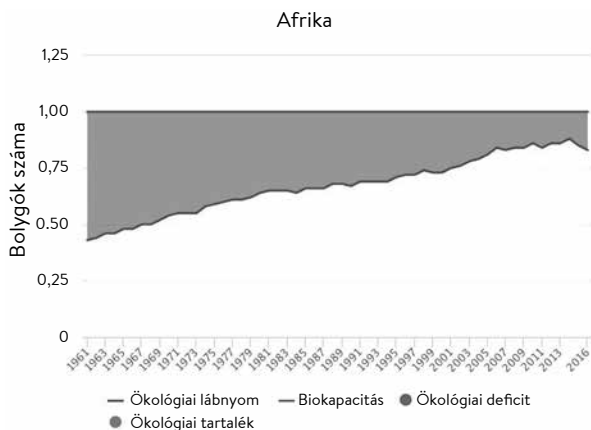
Forrás: Global Footprint Network, 2019

Németország, környezetvédelmi példaképünk, a riói konferencia óta csak kismértékben csökkentette ökológiai lábnyomát (3. ábra), és stabilan hárombolygónyi erőforrást használ fel. Pörögnek a szélkerekek, szorgosan gyűjtik szelektíven a hulladékot a német polgárok, de összességében tapodtat sem mozdultak el a fenntarthatóság felé. Eközben Kína Rió óta meg-háromszorozta az erőforrás-felhasználását, már kétbolygónyi fogyasztás felett járnak (4. ábra).

5. ábra: Magyarország ökológiai lábnyomának alakulása

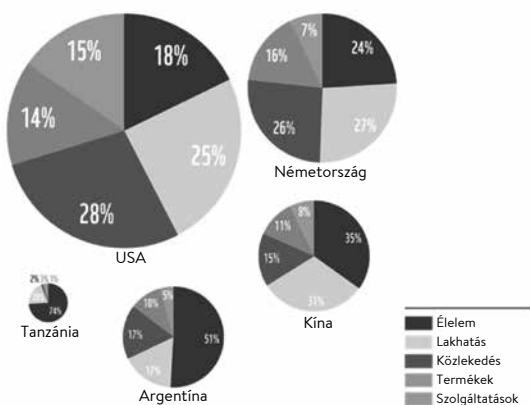
Forrás: Global Footprint Network, 2019

6. ábra: Afrika ökológiai lábnyomának alakulása

Forrás: Global Footprint Network, 2019

Magyarország fogyasztása a kétbolygónyi szint körül ingadozik (5. ábra). Figyelmeztető jel, hogy az utóbbi években megindult erőforrás-fogyasztásunk növekedése. Afrika alulról közelíti a fenntarthatósági küszöböt (6. ábra). Ez annak köszönhető, hogy 1992 és 2016 között megdupláztta népességét (Régiók népessége, 2019), miközben az egy főre eső fogyasztása nem növekedett.

7. ábra: Az ökológiai lábnyom szerkezete néhány országban

Forrás: WWF International, 2016

Ha vetünk egy pillantást az ökológiai lábnyom szerkezetére (7. ábra), azt láthatjuk, hogy minél „fejlettebb”, többet fogyasztó egy ország, annál kisebb az élelmezéshez és lakhatáshoz szükséges erőforrás-felhasználás aránya az összfogyasztásban (WWF International, 2016). Az egybolygónyi fogyasztást el nem érő Tanzániában ez az erőforrás-felhasználás 95 százalékát teszi ki, a közepesen fejlett Argentínában és Kínában a kétharmadát, Németország esetén a felét, illetve az Amerikai Egyesült Államok polgárai esetében a negyven százalékát. A gazdaságilag fejlett országok lakói a szolgáltatások, az áruk és a közlekedés területén többet fogyasztanak, mint az alapvető szükségletek tekintetében. Az ábra azt is szemlélteti, hogy milyen, szinte lehetetlenül nagy feladat áll előttünk: az észak-amerikai és európai fejlett országoknak harmadára/ötödére kellene csökkenteniük erőforrás-felhasználásukat, hogy elérjék a fenntarthatóság szintet.

Többen nem tartják elég pontosnak az ökológiai lábnyomot mint indikátort, mert például nem képes egyes javakra kiszámítani a tényleges földhasználat nagyságát, és nem veszi figyelembe, hogy vannak tevékenységek, amelyek biológiailag nem aktív területen is elvégezhetők (Bartus–Szalai, 2014). Ennek ellenére látványos eszköz, a tendenciák és a különböző országok egymáshoz képest mért erőforrás-felhasználási arányának bemutatására jól alkalmazható, ezért használom én is a tanulmányban.

Mivel az előző adatok döntően egy főre jutó számok, nem mutatják ki a Globális Dél népességnövekedésének hatását. Bár ez utóbbi nem elhanyagolható szempont, kimondhatjuk, hogy nagyjából a fejlett világ felelős a fenntarthatatlan fogyasztásért. Az Oxfam egyik tanulmánya kimutatta, hogy planétánk leggazdagabb tíz százaléka felelős az egyéni fogyasztásból származó fosszilis üvegházhatású gáz kibocsátás feléért, míg a Föld lakosságának szegényebb fele – 3,5 milliárd ember – a kibocsátások tíz százalékáért felel (Oxfam, 2015).

Kimondhatjuk: a globális környezeti megállapodások és a fejlett országok nemzeti/uniós szakpolitikai rendszerei érdemben nem tudták fenntarthatóbbá tenni az erőforrások felhasználásáért döntően felelős Északot, és nem voltak képesek mérsékelni a feltörekvő országok erőforrásigényét. Ezen nem tud segíteni az a manapság divatos nézet sem, amely a fejlett világ népességének csökkentésével akarja orvosolni a környezeti problémákat, fenntartva a fogyasztás jelenlegi szintjét (lásd például a Facebookon a *Gyermekmentes Övezet* nevű oldalt). Ugyanis a kevesebb lakos nem jár automatikusan kevesebb összes erőforrás-használattal, és ha azzal járna is, megmaradna a globális életszínvonal-különbség, amelyre hivatkozva joggal akarhatják növelni fogyasztásukat az alacsonyabb bevételű országokban élők. Egyetlen út van csak: olyan szakpolitikai rendszer létrehozása, amely csökkenti a fejlett országokban élők erőforrás-használatát, és biztosítja, hogy az alacsony jövedelmű országok fejlődése nem jár az erőforrás-felhasználás drasztikus növekedésével.

Merre tovább, szakpolitikák?

Egyes szerzők szerint a klímaváltozás okozta problémák viszonylag kevés eszközzel kezelhetők. Nordhausnak az a véleménye, hogy egy három Celsius-fokos felmelegedés csak mintegy negyed, de legfeljebb egy százalékponttal csökkentené az Egyesült Államok nemzeti össztermékét. Az externáliák megoldására csak mérsékelt szénadó bevezetését javasolja, és erőteljes környezetvédelem nélkül is fenntartható növekedés mellett érvel (Nordhaus, 2008). A technooptimista javaslatot kritizálók kifogásolták a jövő fontosságának alulbecslését, a kárfüggvény specifikációjának elmaradottságát, a katasztrófák valószínűségének alultervezését, valamint az általuk okozott károk nagyságát is (MNB, 2019).

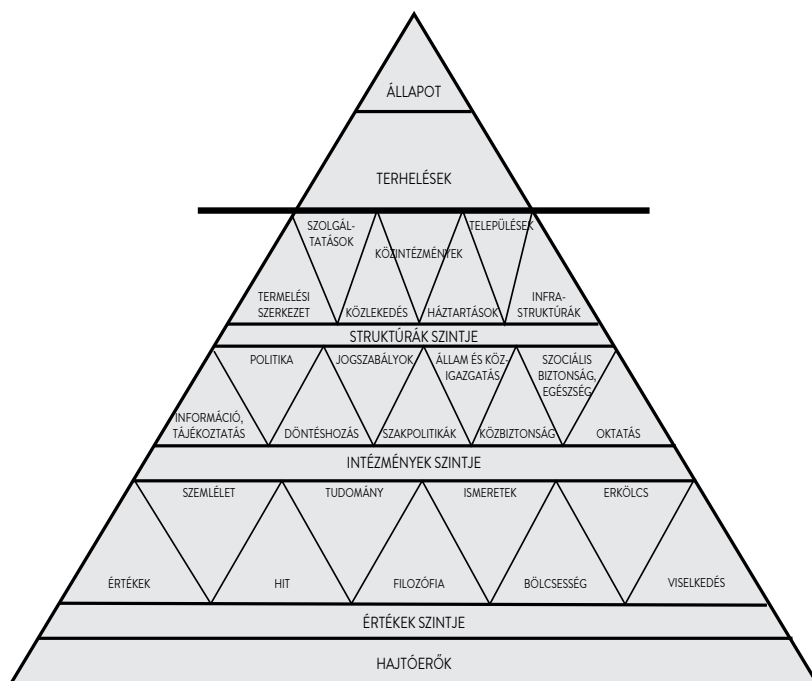
A Magyar Nemzeti Bank Növekedési Jelentése (MNB, 2019) szerint a zöld innováció előretörése elérhetővé teszi a világban egy fenntartható, zöld növekedési pálya elérését, mely nem követeli meg a gazdasági növekedés visszafogását. A jelentés szerint a többek között az Egyesült Királyság pénzügyminisztériumának készített Stern-jelentés (Stern, 2006) nyomdokán kialakítandó szakpolitikákon alapuló új növekedési pálya biztosíthatja a természeti erőforrások minőségének javulását és regenerálódását, ami közvetlen módon, kedvezően hat a többi termelési tényezőre is (a tőkére, a munkára, a technológiára és a hatékonyságra). A zöld növekedési pályára vonatkozó kivetítések alapján az ENSZ számításai (UNEP, 2019) szerint évente a globális GDP két százalékát olyan beruházásokra kell fordítani, amelyek javítják az energiahatékonyságot, és csökkentik a szénintenzitást, miközben hozzájárulnak a munkahelyteremtéshez, és támogatják a növekedést. A szerzők szerint a zöld növekedési pályán az ökológiai lábnyom 2050-ben 1,2 Földre csökken, a jelenlegi 1,7-ről. Így, bár az emberiség ökológiai szükséglete még mindig magasabban alakulna, mint a Föld eltartóképessége, érdemi javulást lehetne elérni a megfelelő lépésekkel.

Ezzel ellentétes következtetésre jutott az Európai Környezetvédelmi Iroda (EEB) a *decoupling*ről (szétválás) szóló tanulmányában (Parrique et al., 2019). Az írás a tapasztalatok megvizsgálásával bizonyítja, hogy a jelenlegi környezetpolitikai feltételrendszerben nem következik be a szétválás. Ennek oka például az, hogy a hatékonyság javulásával többet használjuk az eszközöket (hatékonyabb autóval többet közlekedünk), vagy áttérheljük a környezeti problémát egy másik elemre (elektromos autóknál nem a kőolaj-felhasználás, hanem a lítiumbányászat okozza a problémákat), vagy például alábecsüljük a szolgáltató szektor erőforrásigényét. A tanulmány állítja: a hatékonyságközpontú politikákat ki kell egészíteni elegendőségi politikákkal (*efficiency-sufficiency*), amelyek jelentősen csökkentik a fejlett országok termelési és fogyasztási volumenét.

Véleményem szerint sem elégséges a zöld növekedési elméletek követése. A fejlett világ egy főre eső erőforrás-használatát a jelenleginek a harmadára-ötödére, a feltörekvő gazda-

ságok esetén pedig a felére kellene csökkenteni, a Gobális Dél országainak lakói számára érezhető életminőség-növekedést hozva. Hogy megértsük, milyen szintű változásokra van szükség, nézzük meg, mi határozza meg a környezet állapotát rendszerszinten.

A környezetre ható tényezők rendszerbe szedéséhez a DPSIR-modellt (Driving forces – Pressures – State – Impacts – Responses = Hajtóerők – Terhelések – Állapot – Hatások – Válaszok) használok (Gyulai, 2012). Eszerint a környezet állapotát közvetlenül a terhelések határozzák meg (8. ábra).

8. ábra: A hajtóerők rendszere a DPSIR-modellben

Forrás: Gyulai, 2012

A terheléseket a struktúrák határozzák meg, például az infrastruktúrák, a települések, a termelési szerkezet és a közintézmények. A struktúrák alatt található az intézmények, a jogi, a politikai és a szakpolitikai szabályozások szintje. Ennél mélyebben van az értékek szintje: például szemlélet, erkölcs, hit, tudomány, filozófia. Minél lejjebb haladunk a piramisban, annál nehezebb változtatnunk, de a változás annál hatásosabb és tartósabb. Ha csak a piramis felső rétegeinek szintjein változtatunk, a lépéseink hatása időlegesen lesz.

A változáshoz egyéni és közösségi cselekvésre is szükség van, erre példákat adok majd a következő fejezetben. Azonban ha érdemi változást akarunk elérni az erőforrás-használatban, azokra a hajtóerőkre kell hatnunk, amelyek a fenntarthatatlan társadalmi mechanizmusokat újratermelik, tehát a társadalmi-gazdasági rendszerünk alapvető szabályait kell megváltoztatnunk (intézmények szintje). Emellett a mélyreható változás érdekében az értékeket is érinteni kell: ezzel az utolsó fejezetben foglalkozom.

Az egyéni és a közösségi cselekvés lehetőségei

A környezettudatos fogyasztó

A DPSIR-piramis tetején a terhelések szintje van, a környezeti állapotot közvetlenül befolyásoló tényezőként. Egyénként háztartásom és életem vezetésével tudok változtatni a környezetterhelésemen. Takarékosan élhetek, megválaszthatom, milyen terméket vásárolok, csökkenthetem energiafelhasználásomat, hulladékképzésemet. Ehhez ötleteket adhatnak civil szervezetek, állami és oktatási intézmények. Csak néhány példa: A Humusz Szövetség budapesti oktatóközpontjában, online tudástárával kínál sok ötletet a hulladékmentes életre (*Humusz.hu*). A Magyar Természetvédők Szövetsége az energiafelhasználás kérdéseiről ad tájékoztatást a lakosságnak éghajlatvédelmi szemléletformáló programjában (*Mtvsz.hu*).

Fontos az egyéni cselekvés, de vegyük észre, egyénként csak kismértékben tudjuk befolyásolni a környezet állapotát. Cselekvési lehetőségeinket meghatározzák a struktúrák, amelyekben élünk: milyen infrastrukturális lehetőségünk van a házunk fűtésére, a közlekedésre, milyen termékek állnak rendelkezésre a piacon. Egyénként nehezen tudok változtatni a struktúrákon, de másokkal összefogva megnövekednek az esélyeim erre.

Alternatív közösségek

A DPSIR-modell második szintje a struktúrák szintje. Közösségként képesek vagyunk alternatív, környezetbarát strukturális megoldásokat kifejleszteni és működtetni. Energiaszövetkezetek tagjaként megújuló energiához juthatok. Élelmiszereim egy részét elérhetem helyi termelőktől, élelmiszer-közösségek által. Meggyőzhetem önkormányzatomat, hogy fejlessze a közösségi közlekedést. Összefoghatok helyben lakó más családokkal, és szövetkezeteket alakíthatok környezetbarát termékek gyártására. Ezekre is lássunk példákat. A Nyíregyházi Kosárközösség által helyi gazdák termékeihez juthatunk (*Kosarkozosseghu*). Az Éghajlatvédelmi Szövetség az önkormányzatokat segíti, hogy településeiket klímabarábbá tegyék (*Eghajlatvedelmiszovetseg.hu*). Az Ökológiai Intézet gömörszőlősi oktatóközpontjában alternatív háztartási technológiákkal találkozhatnak az érdeklődők (*Ecolinst.hu*).

Az alternatív struktúrák működőképessége nem csak a tagok tudásától és lelkesedésétől függ, hanem nagymértékben meghatározza a jogi és gazdasági rendszer, amely a piac szabályait alakítja. A fenntarthatatlan intézményi szint miatt kérészerűen nagyon sok bátor és ötletdús helyi kezdeményezés. Nézzük, mit kell tennünk, hogy ezen a szinten is változásokat érjünk el.

A fenntarthatatlanságot szolgáló jogi és gazdasági rendszer

A pénzrendszer problémái

Az IMF adatai szerint 1970 és 2010 között 145 bankválság, 208 monetáris összeomlás és 72 szuverén adósságválság volt (Lietaer et al., 2015). 2010-ben a napi négybillió dollárt kitevő devizatranzakciók két százaléka kötődött a reálgazdasághoz, 98 százaléka pusztán spekulatív volt. Jelenleg az alacsony bevételű országok 47 százaléka adósság-visszafizetési válságban van, vagy nagy a kockázata annak, hogy abba kerül (Eurodad, 2019). Nem meglepő, hogy folyamatosan növekszik a globális jövedelmi egyenlőtlenség: 2016-ban a nyolc leggazdagabb ember jövedelme egyenlő volt a világ szegényebb felének (3,5 milliárd embernek) a jövedelmével (Éger, 2018).

Lietaer és munkatársai szerint a problémák egyik oka a kamatos kamat rendszerében rejlik. Helmut Creutz 1982-es vizsgálatában tíz jövedelemcsoportra osztotta a német társadalmat, és azt találta, hogy az első nyolc jövedelemcsoport több hitelkamatot fizet, mint amennyi betéti kamatot kap (Creutz, 1997). A kilencedik csoport semleges, ám a leggazdagabbak körében jelentősen meghaladja a kamatterheket a megkapott kamat. Tehát az első nyolc csoportban lévők által megfizetett kamatterhek a tizedik, legtehetősebb csoportba rejtőzödik át jövedelemként, a vizsgálat időpontjában évi nettó 32 milliárd márka értékben.

A kamatos kamat rendszere, a bankok és pénzügyi intézmények politikai túlhatalma növekedési kényszeren alapuló, versengő pénzrendszert eredményez, illetve ciklikus gazdasági válságok sorozatát okozza, amely a fenntarthatatlanság egyik legnagyobb hajtóereje.

Silvio Gesell a mai tulajdonságú pénz helyett szabadpénz bevezetését javasolta eredetileg 1916-ban megjelent klasszikus munkájában (Gesell, 2011). Szerinte a pénzt negatív kamatozással kell ugyanolyan romlandóvá tenni, mint amilyen bármely áru. Lietaer és szerzőtársai szerint meg kell szüntetni a versengő, kamatos pénz egyeduralmát, és kiegészítő pénzhelyettesítőket kell létrehozni, amelyek valamilyen társadalmi közcél előmozdítását szolgálják, és kiküszöbölik a kamatos pénz negatív hatásait. Ezekre példákat is adnak könyvükben.

Az állami pénzrendszer (*sovereign money system*) kezdeményezésének támogatói a problémát abban látják, hogy az állami jegybankok elvesztették a pénzteremtés kizárólagos jogát (Joób, 2017). Téves az a közvélekedés, mely szerint a kereskedelmi bankok a betéteikből adnak hitelt a gazdaságnak. Az történik, hogy a hitelezés során a bankok új pénzt, elektronikus számlapénzt hoznak létre, amelyet a hitel visszafizetése után megszüntetnek. A bankok tehát nem a betétesek pénzét közvetítik tovább, hanem a saját maguk által teremtett pénzt adják kölcsön kamatra. Ez a pénzrendszer növeli a társadalom adósságterheit, mert kizárólag hitelezéssel kerül forgalomba új pénz. A betétek nincsenek biztonságban, ugyanis ezeket nem a törvényes fizetőeszközben, hanem a bizonytalan, korlátlan mennyiségben készpénzre át nem váltható számlapénzben vezetik a bankok. A társadalom pénzellátása magánkézben van, magánbankok döntenek arról, hogy ki és mire kaphat hitelt. A pénzteremtés haszna a kereskedelmi bankoknál csapódik le, amelyek így túlzott gazdasági és politikai befolyásra kapnak lehetőséget. A mozgalom közgazdászai szerint vissza kell adni a nemzeti bankoknak a pénzteremtés kizárólagos jogát, hogy az ebből származó haszon a közhatalomhoz jusson, és ne a magánbankok érdekeinek legyen alárendelve a hitelezés. Joób számításai szerint az elmúlt években a magyar költségvetés évi ezermilliárd forint pluszbevételhez jutott volna egy ilyen rendszerben. Az állami pénzrendszert célzó kezdeményezés több országban tevékenykedik, néhány éve Svájcban népszavazást indítottak a témában, de sajnos nem járt pozitív eredménnyel.

Az erőforrás-használat végességét nem tükröző szabályozók

Az elmúlt évszázadokban többnyire úgy használtuk fel természeti erőforrásainkat, mintha végtelen sok állt volna rendelkezésre belőlük. Ma, a klímaváltozás korában egyre egyértelműbb, hogy a fosszilis erőforrások felhasználása nem fog csökkenni, ha közgazdasági rendszerünk nem szorítja takarékosagra a gazdasági szereplőket. Az ENSZ Nemzetközi Erőforrás Panel szerint szoros összefüggés van az erőforrás-használat és a környezeti rendszerek romlása között. Szükséges a globális erőforrás-használat leszorítása, hogy a globális felmelegedés másfél vagy két Celsius-fok alatt maradjon (UNEP, 2011).

Egyre több javaslat fogalmazódik meg a karbonadó bevezetésére a negatív externáliák korrigálása céljából, a klasszikus Pigou-adó elmélete alapján. Ennek ellenére még sehol sem vezettek be olyan adómértéket az üvegházhatású gázok kibocsátására vagy a fosszilisenergia-felhasználásra, amely radikális, abszolút értelmű erőforráshasználat-csökkenést okozott volna. Gyulai Iván szerint nehezíti a bevezetést az intézkedés hatása a versenyképességre, illetve az alacsonyabb jövedelmű társadalmi szereplőkre (Gyulai, 2011). Az utóbbi negatív hatás kiküszöbölésére született a karbonosztalék-javaslat (Paul–Underwood, 2019). A ja-

vaslat szerint a szén-dioxid-kibocsátást adóztatnák, és az abból befolyó bevételeket egyenlő arányban osztanák el az emberek között. A szerzők szerint ez biztosítaná, hogy az alacsony és közepes jövedelmű háztartások érdekei védve legyenek, és nem fordulnának elő olyan esetek, mint például a francia sárgamellényesek lázadása.

Gyulai szerint a karbonosztalék nem mérsékli elegendően a környezeti károkat. Ugyanis az osztalékot pénzben kézhez kapó szereplők azt valószínűleg erőforrás-felhasználás növekedésével járó gazdasági tevékenységekre használnák fel, ahogy ezt az EEB már említett decoupling-jelentése is bizonyítja. Gyulai – a Magyar Természetvédők Szövetségével együttműködve – egy éghajlatvédelmi ösztönző makrogazdasági eszközt dolgozott ki, amely egy fosszilisenergia-kvótarendszeren alapul (Gyulai, 2011). Az eszköz hasonlít a David Fleming vezette egyesült királysági pártközi parlamenti csoport által javasolt energiakvóta-kereskedelmi rendszerre (*Tradable Energy Quotas*, Fleming–Chamberlin, 2011). Gyulai az évről évre csökkenő fosszilisenergia-kvótát a társadalom szereplői között osztaná szét, a magán-személyeket illetően egyenlően. A kvóta kamatmentes pénzhelyettesítőként is működne, a kevesebbet fogyasztók a megtakarítást környezetbarát termékek speciális piacán költhetnék el. A társadalmi és gazdasági szereplők egy visszatérülő alapból kamatmentes kölcsönhöz juthatnának, hogy energiahatékonysági, megújuló beruházásokkal csökkentse fosszilisenergia-igényüket. A rendszert egy tanácsadó szolgálat segítené. A javaslat nemcsak a természeti erőforrás felhasználását és a társadalmi egyenlőtlenséget csökkenti, de élénkíti a gazdaságot, és választ ad a kamatos pénzrendszer problémakörére is. Európai szinten a Resource Cap Coalition képviseli az elképzelést (*Ceeweb.org*).

A gazdasági szereplők felelősségének korlátai

A pénzügyi és bankrendszer mellett a vállalatok átfogó szabályozásának megváltoztatása is elkerülhetetlen. David Korten úgy látja, az egyik alapvető probléma, hogy a mai vállalatokat jogi személyiséggel ruháztuk fel (Korten, 1996). Így tulajdonosaik a vállalat tevékenységét illetően ki tudnak bújni a jogi és erkölcsi felelősség alól. A részvénytársaságok esetén a tulajdonosi felelősség még inkább megfoghatatlan. Az arctalan részvényesek megrendelése csak a vállalat jövedelmezőségére irányul, belehajszolva a vállalatvezetést a környezeti és társadalmi erőforrásokat károsító működésbe. Korten szerint meg kell szüntetni a gazdasági szereplők jogi személyiségét, hogy a jogi és erkölcsi felelősség visszakerüljön a természetes személyű tulajdonosokhoz. Korten más javaslatokat is megfogalmaz a gazdaság erkölcsösebb és fenntarthatóbb működése érdekében (Dabóczy, 1998): (1) A politikai demokrácia visszaállítása az üzleti szférából származó kampánypénzek drasztikus korlátozásával. (2) A vállalati „jólét” – részben az adófizetők pénzéből finanszírozott szubvenciókra, adóked-

vezményekre épülő – rendszerének eltörlése, továbbá annak kikényszerítése, hogy a vállalatok a tevékenységi körükben, tevékenységük révén felmerülő, ám általuk fel nem vállalt (externalizált) költségeket teljes mértékig viseljék. (3) A gazdasági demokrácia elősegítése, a tulajdonosi struktúra kiszélesítése a családi, szövetkezeti vállalkozások támogatásával; a vállalatóriások kisebb vállalkozásokká alakítása szigorú trösztellenes szabályozás mellett. Korten javaslatai között szerepel az is, hogy nemzetközi szerződést alkossanak a transznacionális vállalatok és pénzügyek valódi szabályozására, valamint az emberi jogokért küzdő civil kezdeményezések felkarolására.

A nemzetközi vállalatok politikai és gazdasági befolyásuk révén eléri, hogy az államok olyan szabadkereskedelmi megállapodásokat kössenek, amelyek különösen kedvező helyzetbe hozzák őket. Ilyen eszköz például a befektető–állam vitarendezési eljárás (*investor-state dispute settlement*, ISDS), amely lehetőséget ad a külföldi befektetőknek, hogy speciális választott bíróságokon perelhessék a profitjukat kockáztató kormányokat. Van Harten 214 ilyen bírósági ügyet vizsgált meg, amelyek során az államok összesen 9164 millió USD kártérítést fizettek cégeknek (Van Harten – Malysheuski, 2016). A kormányok sok esetben az ISDS-perек fenyegetése miatt nem alkotnak meg fontos környezetvédelmi vagy egészségvédelmi szabályozásokat. A Gabriel Resources vállalat 2016-ban indított ISDS-per-t a román állam ellen, mert az nem engedélyezi a Verespatakra tervezett cianidos technológiájú aranybánya-beruházást (Fidrich, 2017). A kanadai cég négymilliárd dollár kártérítést követel Romániától, amely a per miatt sokáig halogatta Verespatak felterjesztését az UNESCO világörökségi címére. 2019-ben kétszáz európai civil szervezet indított petíciót a befektető–állam vitarendezési eljárások felszámolására, amely akcióhoz több mint nyolcszáz ezer európai polgár csatlakozott (*Stopisds.org*). A petíció egy kötelező érvényű ENSZ-egyezmény meghozatalát is követeli, amely biztosítaná a multinacionális vállalatok elszámoltathatóságát és a helyi közösségek tagjai emberi jogainak biztosítását.

Globalizáció vagy lokalizáció?

A koronavírus-járvány robbanásszerű globális elterjedésének és példátlan negatív gazdasági hatásainak egyik közvetlen oka a globalizáció. A tőke és a személyek felfokozott, globális áramlása, a kontinenseken átnyúló termelési láncok egyszerre segítették a pandémia kialakulását és akadályozták meg a nemzeti gazdaságok működését. A helyzet rámutat arra, hogy a globalizáció versus lokalizáció fejlődési irányokban hangsúlyeltolásra van szükségünk.

A Magyar Természetvédők Szövetsége javaslatokat fogalmazott meg a koronavírus utáni zöldgazdasági helyreállításra, amelynek fontos eleme a lokalizáció elősegítése (*Mtvsz.hu*). Kiemelik, hogy a szubszidiaritás elvéből kiindulva társadalmi, gazdasági döntéseinket a le-

hető legalacsonyabb szinten kell meghoznunk. Támogatni kell a helyi tudáson és erőforrásokon alapuló, a hasznokat helyben tartó gazdaságot. Biztosítani kell az önellátáson alapuló fejlődést, növelve a térségek élelmiszer-, energia- és pénzügyi önrendelkezését. A helyi közösségeknek kell rendelkezniük a természeti erőforrások felett, beleértve a termőföldet és az ivóvizet is. Meg kell erősíteni a helyi és térségi szint szerepét a társadalmi és gazdasági döntésekben, az erőforrások allokálásában.

A gondolkodási paradigmák megváltoztatásának szükségessége

Ha gazdasági-társadalmi rendszerünkben átfogó változásokat szeretnénk elérni, gondolkodási paradigmáinkat, szemléletünket is meg kell változtatnunk. Ugyanis gondolkodásunk és hitünk határozza meg társadalmi-gazdasági rendszerünket.

Hit ez emberi elme korlátlanságában

A koronavírus-járvány szembesített minket kultúránk egyik alapvetően hibás gondolkodási paradigmájával, azzal, hogy az emberi elme korlátlanságában hiszünk. Az európai civilizáció modern embere dermedten észleli, hogy a tudomány és a technika – egyelőre – nem találja a betegség ellenszerét. Társadalmi szorongásunk egyik forrása, hogy összetört az a hamis kép, mely szerint a világ bármely problémájára a tudomány és a technika hatásos választ tud adni. Szembesülünk azzal, hogy létezik valami, ami nagyobb és hatalmasabb az emberiségnél.

Pedig mítoszaink évezredek óta óvnak minket ettől az elbizakodottságtól. A görög mitológia Prométheuszra Zeus tiltása ellenére ellopta a tüzet az emberek számára, ezért kegyetlen büntetést kapott. Az emberek is bűnhődtek: Pandóra szelencéjéből kiáradtak a bajok, köztük a betegség. A bibliai emberpár Isten tiltása ellenére evett a jó és a rossz tudásának fáján lévő gyümölcsből. Ezért ki is üzték őket a paradicsomból.

Mit jelent ez a két történet? Isten ellenzi a tudományos-technikai haladást? Nem erről van szó. Aquinói Szent Tamás szerint Ádám és Éva Istent magukkal akarták helyettesíteni, hogy az ember is képes legyen kormányozni önmagát saját természetének fényében, külső világosság segítségével nélkül. Az emberpár nem hitt Isten jóságában, nem hitte el, hogy Isten azért zárta el előlük a jó és a rossz tudásának fáját, mert ez az ő javukat szolgálta. Teremtettségünkől adódóan képtelenek vagyunk teljesen átlátni a világ működését. Elhitték a kígyó hazugságát: azt képzelték, hogy Isten féltékenységből zárta el előlük a tudást. De miért is zárta el Isten az ember elől ezt a fát? Czákó Gábor szerint a tökéletes szeretet és a teljes tudás egységet alkot. Az ősbűn éppen az lehet, hogy az ember a tudást Isten nélkül – a szeretet,

az erkölcs nélkül – használta fel. Tehát az ősbűn a tudás és a szeretet szétszakítása, a tudás felhasználása bölcsesség nélkül.

Sohasem vált szét ennyire a tudás és a bölcsesség, mint a modern európai kultúrában. A modernitás a felvilágosodás korától eltávolította Istent a közéletből, az erkölcsöt a gazdasági viszonyokból. A politika és a gazdaság szinte egyetlen célja az ember materiális szükségleteinek fokozása és a felfokozott vágyak kielégítése lett. Az elmúlt évszázadokban a gazdaság egyre jobban maga alá gyűrte az élet összes területét. Minden árucikké, pénzzé válthatóvá vált – a föld, a víz, a biodiverzitás, a munka, a közösségi segítség különböző formái, az emberi kapcsolatok. Az ipari forradalom, az erkölcs szerepének gyengítése, a gazdasági növekedés, minden dolog árucikké változtatása valójában egyet szolgál: hogy kevesek minél több pénzzel – azaz hatalommal, hírnévvel és élvezettel – rendelkezzenek.

Ferenc pápa *Laudato si'* kezdetű enciklikájában a modern ember gyakorlati relativizmusát veti kritika alá: „Amikor az ember önmagát helyezi a középpontba, végül annak ad feltétlen elsőbbséget, ami alkalmi előnyt jelent számára, és így minden más viszonylagossá válik. Így nem lehet meglepő, hogy a mindenütt jelen lévő technokratikus paradigmával és a korlátokat nem ismerő emberi hatalom imádatával együtt kialakul az emberben ez a relativizmus, amelynek értelmében minden jelentéktelenné válik, ha nem szolgálja saját közvetlen érdekeit. Ebben egy olyan logika rejtőzik, amely érthetővé teszi számunkra, hogyan táplálják egymást különböző magatartásformák, amelyek egyszerre eredményezik a környezet pusztulását és a társadalmi hanyatlást” (122).

Csak úgy érhetünk el egy fenntartható társadalmat, ha szakítunk ezekkel a megközelítésekkel. Ha szakítunk a tudományos-technikai haladásba vetett vakhittel, ha a gazdaság és a politika az erkölcs szilárd talaján fog állni, ha a materiális dolgok mellett nagyobb szerepet kap életünkben a család, a közösség, a természet és a Jóistennel való kapcsolat.

Vetélkedés vagy együttműködés?

György Lajos a kozmikus rendről szóló tanulmányában Margaret Mead *Cooperation and Competition among Primitive Peoples* [Együttműködés és vetélkedés a természeti népeknél] című munkájára (1937) hivatkozik (György, 2000). Mead tizenhárom természeti népet vizsgált. Arra kereste a választ, hogy mennyire dominálja az egyes népek életét az együttműködés és a vetélkedés, illetve hogy ezek milyen társadalmi jellemzőkkel függnek össze. Azt találta, hogy az „én” kiemelkedően fontos minden vetélkedő népnél, és a „tulajdon” is elsősorban náluk lényeges. A „biztonságérzet” elsősorban az együttműködő népekre jellemző, de bizonyos mértékig mindegyikükre: itt tehát feltétlenül megvan a korreláció. A biztonságérzet alapja Mead szerint a mindenségről alkotott nézet. E népek számára lé-

tezik egy természetfeletti rend, amely a saját szabályai alapján működik, és az embernek nem tanácsos megsértenie: ez, mint Mead megállapította, a vallásos gondolkodás alapja. Az együttműködő társadalmak esetén az érett rendszerekre jellemző fejlett belső szabályozáshoz hozzátartozik a vallás is.

Jézus hegyi beszédében két egymáshoz közeli ige foglalkozik a pénz hatalmával, a Mammonnal, illetve a gondviseléssel: „Senki sem szolgálhat két úrnak: vagy gyűlöli az egyiket, a másikat pedig szereti, vagy ragaszkodik az egyikhez, a másikat pedig megveti. Nem szolgálhattok az Istennek is, a Mammonnak is” (Mt 6,24). „Ne aggodalmaskodjatok hát, és ne kérdezzétek: Mit eszünk, mit iszunk? Ezeket a pogányok keresik. Mennyei Atyátok tudja, hogy ezekre szükségetek van. Ezért ti elsősorban az Isten országát és annak igazságát keressétek, s ezeket mind megkapjátok hozzá! Ne aggódjatok tehát a holnap miatt, a holnap majd gondoskodik magáról! A mának elég a maga baja” (Mt 6,31–34).

XVI. Benedek pápa szerint a természettel való kapcsolat nyithatja meg az embert az isteni gondviselés irányába: „A természettel való kapcsolatában az emberi személy önmagát teremtményként fedezi fel, mely kicsi ugyan, de »fogékony az Istenre« (*capax Dei*), hiszen bensőleg nyitott a Végtelenre. Felfedezi a környező világban a jóság, a szépség és az isteni gondviselés nyomait, és így »természetszerűleg« nyílik meg a dicséretre és imádásra. Szeretet és rácsodálkozás ébred benne, amikor belemerülve a természetbe megérzi és megtalálja ott az Isten jelenlétét” (Morciano–Vértessaljai, 2019).

Civilizációnk az anyagiak iránt táplált belső vágyainktól vezérelve kiiktatta a vallást, hogy egy dominánsan vetélkedő társadalmat hozhasson létre. Ezzel elhalt a világmindenség Teremtőjébe vetett bizalom, a gondviselés megélésének lehetősége is, amelyre oly nagyon szükségünk lenne a koronavírus-járványhoz hasonló események lelki túléléséhez.

Mi a boldogság?

Az igazi változáshoz a boldogsághoz való viszonyunkat is át kell formálnunk. Az euroatlanti civilizációban élők többsége a boldogságot az anyagi jóléttel azonosítja. A mindennapi életben a meghatározó döntési szempont az anyagi gyarapodás, az élvezetek fogyasztása, a több és több kényelem elérése. A koronavírus-járvány hatására boldogságfogalmunk is válságba került. Egyrészt házi karanténba szorulva, személyes és társadalmi gazdasági erőforrásainkat veszítve ellehetetlenült a boldogság ilyen értelmű megélése. Másrészt ráébredhetünk, hogy a világiárvány gyors lefutása és katasztrófaszerű gazdasági hatásai összefüggnek a mohóságunkat kiszolgálni akaró globalizációval, anyagközpontú kultúránkkal.

Lehet-e boldog az ember a koronavírus-járvány alatt? Hadd említsek két példát a boldogságra szélsőséges körülmények között is képes emberekre. A hitleri börtönben kivégzett Dietrich Bonhoeffer evangélikus lelkészről írta egyik fogolytársa: „Bonhoeffer a boldogság és öröm légkörét árasztotta maga körül mindenféle élethelyzetben, s lényre mély hálát lát-szott sugározni maga körül a pusztá tényért, hogy még élhet... Azon kevesek közé tartozott ismerőseim körében, akik számára Isten mindig valósággal közel és jelen volt” (Gémesi, 1973: 25).

Másodikként a múlt század iskolaalapító bécsi pszichiáterét, Viktor E. Franklt szeretném megidézni. Frankl megjárta a náci koncentrációs tábor, és különös dologra lett figyelmes. Azt tapasztalta, hogy az emberek a szélsőségesen rossz körülmények között is lehetnek boldogok és kiegyensúlyozottak. Erre a tapasztalatra építette fel elméletét és terápiás gyakorla-tát, a logoterápiát (Frankl, 2015). Szerinte az ember szabad akaratú, értelemre törekvő lény. Boldogságának forrása alkotótevékenysége, az élményei és némely esetben a megváltoztat-hatatlan körülményekhez való alkalmazkodása. Az ember mint alapvetően transzcendens lény számára a legfőbb érték a másik emberhez való kapcsolódás, a szeretet. Hamis tehát a Maslow-piramis, amely az önmegvalósítást tartja legfőbb értéknek, és ennek feltételül tekint a testi és anyagi kielégülésre. Minden helyzetben találhatunk értelmet az életünknek. Boldogságunk kulcsa a másik emberhez való viszonyulás. Ez nem csak Viktor E. Frankl vé-leménye. Az előbb is említett jézusi hegyi beszéd a boldogság meghatározásával kezdődik: „Boldogok a lélekben szegények, mert övék a mennyek országa. Boldogok, akik szomorúak, mert majd megvigasztalják őket. Boldogok a szelídek, mert övék lesz a föld. Boldogok, akik éheznek és szomjazzák az igazságot, mert majd eltelvek vele. Boldogok az irgalmasok, mert majd nekik is irgalmaznak. Boldogok a tiszta szívűek, mert meglátják az Istent. Boldogok a békességben élők, mert Isten fiainak hívják majd őket. Boldogok, akik üldözést szenvednek az igazságért, mert övék a mennyek országa” (Mt 5,1–10).

Ha végigtekintünk ezen a listán, nem a fogyasztást és az önmegvalósítást látjuk boldog-ságunk forrásaként, hanem a másik emberrel való törődést, az igazságra törekvést, a megelé-gedést és szenvedésünk elfogadását. Adja Isten, hogy ez a boldogságfogalom határozza meg mindannyiunk életét – a világjárvány alatt és után is. Mert akkor talán, ha szelídek leszünk, még a Földet is örökölni kapjuk. Úgy legyen!

IRODALOMJEGYZÉK

- BARTUS GÁBOR – SZALAI ÁKOS (2014): *Környezet, jog, gazdaságtan*, Budapest, Pázmány Press.
- CREUTZ, HELMUT (1997): *A pénz-szindróma – Utak a válságmentes piacgazdasághoz*, Budapest, HIFA Hungária.
- DABÓCZI KÁLMÁN (1998): David C. Korten: Tőkés társaságok nélküli világ – Élet a kapitalizmus után, Könyvismertetés, Kovász, 2. évfolyam, 1998/4., <http://kovasz.uni-corvinus.hu/kov5/kortism.html> (letöltve: 2020. 02. 28.).
- ÉGER ÁKOS (2018): MTVSZ Adóigazságosság kiállítás, https://flickr.com/photos/mtvsz_foehu/35257787615/in/album-72157682704162541/ (letöltve: 2020. 02. 28.).
- EURODAD (2019): *We can work it out – 10 civil society principles for sovereign debt resolution*, September 2019, <https://eurodad.org/files/pdf/5d91eb4d523cf.pdf> (letöltve: 2020. 02. 28.).
- FERENC PÁPA (2015): *Laudato si' – Áldott légy kezdetű enciklikája, a közös otthon gondozásáról* (2015. május 24.), Magyar Katolikus Püspöki Kar, 122. pont, <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=469#LS106> (letöltve: 2020. 05. 11.).
- FIDRICH RÓBERT (2017): *Verespatak: a román kormányfő mégsem javasolja a világörökségi címre*, https://mtvsz.blog.hu/2017/01/01/verespatak_a_roman_kormanyfo_megsem_javasolja_a_vilagoroksegi_cimre (letöltve: 2020. 02. 28.).
- FLEMING, DAVID – CHAMBERLIN, SHAUN (2011): *TEQs (Tradable Energy Quotas) – A Policy Framework for Peak Oil and Climate Change*, London, All-Party Parliamentary Group on Peak Oil, and The Lean Economy Connection, https://www.teqs.net/APPGOPO_TEQs.pdf (letöltve: 2020. 02. 28.).
- FRANKL, VIKTOR EMIL (2015): *Orvosi lelkigondozás – A logoterápia és egzisztenciaanalízis alapjai*, Budapest, Jel.
- GÉMESI ISTVÁN (1973): Dietrich Bonhoeffer, *Szolgálat*, 19. szám, 1973/3., 25–32., https://library.hungaricana.hu/hu/view/PazmanyHTK_Szolgalat_1973_19/ (letöltve: 2020. 06. 02.).
- GESELL, SILVIO (2011): *Természetes gazdasági rend*, Budapest, Kétezerregy Kiadó.

- GLOBAL FOOTPRINT NETWORK (2019): <https://www.footprintnetwork.org/> (letöltve: 2019. 02. 28.).
- GYÖRGY LAJOS (2000): *Vissza a kozmikus rendhez*, Budapest, Föld Napja Alapítvány.
- GYULAI IVÁN (2012): *A fenntartható fejlődés*, Miskolc, Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány.
- GYULAI IVÁN (2011): *Éghajlatvédelmi törvény a fenntartható társadalomért*, Miskolc, Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány.
- IPCC (2016): *IPCC 5. értékelő jelentés döntéshozói összefoglalója*, 2016. 03. 23., Nemzeti Fejlesztési Minisztérium – Országos Meteorológiai Szolgálat, https://www.met.hu/eghajlat/eghajlatvaltozas/IPCC_jelentes (letöltve: 2020. 02. 28.).
- JOÓB MÁRK (2017): *Az igazságos pénzrendszeréről*, 2017. 03. 19., <http://ujegyenloseg.hu/az-igazsagos-penzrendszerrol/> (letöltve: 2020. 02. 28.).
- KORTEN, DAVID C. (1996): *Tőkés társaságok világuralma*, Budapest, Magyar Kapu Alapítvány – Emberközpontú Fejlesztési Fórum.
- LIETAER, BERNARD – ARNSPERGER, CHRISTIAN – GOERNER, SALLY – BRUNNHUBER, STEFAN (2015): *Pénz és fenntarthatóság – A hiányzó láncszem*, Budapest, Image Kft.
- MNB (2019): *Növekedési Jelentés 2019*, <https://www.mnb.hu/letoltes/novekedesi-jelentes-2019-digitalis.pdf> (letöltve: 2020. 05. 06.).
- MORCIANO, MARIA MILVIA – VÉRTESALJAI LÁSZLÓ (2019): *XVI. Benedek pápa átfogó ökológiája: a Teremtés alapján, közös morális felelősséggel*, 2019. 10. 22., <https://www.vaticannews.va/hu/papa/news/2019-10/benedek-papa-okologia-ember-krisztus-moralis-felelosseg.html> (letöltve: 2020. 05. 10.).
- NORDHAUS, WILLIAM D. (2008): *A Question of Balance, Economic Modeling of Global Warming*, New Haven, Yale University Press.
- OXFAM (2015): *Extreme Carbon Inequality*, <https://www.oxfam.org/en/research/extreme-carbon-inequality> (letöltve: 2020. 02. 28.).
- PARRIQUE, TIMOTHÉE – BARTH, JONATHAN – BRIENS, FRANÇOIS – KERSCHNER, CHRISTIAN – KRAUS-POLK, ALEJO – KUOKKANEN, ANNA – SPANGENBERG, JOACHIM H. (2019): *Decoupling debunked*, Brüsszel, European Environmental Bureau, <https://eeb.org/library/decoupling-debunked/> (letöltve: 2020. 02. 08.).

- PAUL, MARK – UNDERWOOD, ANTHONY (2019): *A karbonosztalék jobb megoldás, mint a karbonadó*, Project Syndicate, www.project-syndicate.org, <https://www.vg.hu/velemeney/a-kozgazdaszok/a-karbonosztalek-jobb-megoldas-mint-a-karbonado-2-1520348/> (letöltve: 2020. 05. 06.).
- REES, WILLIAM E. – WACKERNAGEL, MATHIS (2001): *Ökológiai lábnyomunk*, Budapest, Föld Napja Alapítvány.
- RÉGIÓK NÉPESSÉGE (2019): <http://nepesseg.population.city/world/af> (letöltve: 2020. 02. 28.).
- STERN, NICHOLAS (2006): *The Economics of Climate Change – The Stern Review*, Cambridge, UK, Cambridge University Press.
- UNEP (2011): *Decoupling Natural Resource Use and Environmental Impacts from Economic Growth*, <https://www.ourenergypolicy.org/wp-content/uploads/2014/07/decoupling.pdf> (letöltve: 2020. 05. 06.).
- UNEP (2019): *Global Environment Outlook – GEO-6: Healthy Planet, Healthy People*, Nairobi.
- VAN HARTEN, GUS – MALYSHEUSKI, PAVEL (2016): Who Has Benefited Financially from Investment Treaty Arbitration? An Evaluation of the Size and Wealth of Claimants (January 11, 2016), *Osgoode Legal Studies Research Paper*, No. 14/2016., <https://ssrn.com/abstract=2713876> (letöltve: 2020. 05. 06.).
- WWF INTERNATIONAL (2016): *Living Planet Report 2016 – Risk and Resilience in a New Era*, Gland, Switzerland, http://awsassets.panda.org/downloads/lpr_2016_full_report_low_res.pdf (letöltve: 2020. 02. 28.).

ÁBRAJEGYZÉK

- 1. ábra: A globális ökológiai lábnyom alakulása. Forrás: GLOBAL FOOTPRINT NETWORK (2019): <https://www.footprintnetwork.org/>
- 2. ábra: Az ökológiai lábnyom az országok bevételei szerint. Forrás: WWF INTERNATIONAL (2016): *Living Planet Report 2016 – Risk and Resilience in a New Era*, Gland, Switzerland, http://awsassets.panda.org/downloads/lpr_2016_full_report_low_res.pdf
- 3. ábra: Németország ökológiai lábnyomának alakulása. Forrás: GLOBAL FOOTPRINT NETWORK (2019): <https://www.footprintnetwork.org/>
- 4. ábra: Kína ökológiai lábnyomának alakulása. Forrás: GLOBAL FOOTPRINT NETWORK (2019): <https://www.footprintnetwork.org/>
- 5. ábra: Magyarország ökológiai lábnyomának alakulása. Forrás: GLOBAL FOOTPRINT NETWORK (2019): <https://www.footprintnetwork.org/>
- 6. ábra: Afrika ökológiai lábnyomának alakulása. Forrás: GLOBAL FOOTPRINT NETWORK (2019): <https://www.footprintnetwork.org/>
- 7. ábra: Az ökológiai szerkezet néhány országban. Forrás: WWF INTERNATIONAL (2016): *Living Planet Report 2016 – Risk and Resilience in a New Era*, Gland, Switzerland, http://awsassets.panda.org/downloads/lpr_2016_full_report_low_res.pdf
- 8. ábra: A hajtóerők rendszere a DPSIR-modellben. Forrás: GYULAI IVÁN (2012): *A fenntartható fejlődés*, Miskolc, Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány, 51.

TRAPPED IN OVERCONSUMPTION

THE HOPELESSNESS OF CURRENT ENVIRONMENTAL POLICY AND THE GERMS OF HOPE

Abstract

The ecological crisis cannot be overcome without a significant reduction of global resource use. Studying the regional and temporal evolution of the ecological footprint shows that recent environmental policies are unable to fulfill the task of reducing the resource use of developed economies to one-third/one-fifth. There are limits to individual and community action. It requires a change in the socio-economic drivers of unsustainability.

Alternatives to the interest-based monetary system must be established and commercial banks' right to create money must be abolished. Economic instruments must reflect the finite nature of natural resources, for which a fossil energy quota system can provide an effective and fair opportunity. Companies must be made more responsible by eliminating their legal personality, abolishing investor-state dispute mechanisms, and establishing an international binding treaty for regulating multinational companies.

Substantial change is possible only if the fundamental paradigms of our culture change. If we give up faith in the limitlessness of the human mind and create the unity of knowledge and morality. If we recognize that the internal regulation of a cooperative society includes religion, and faith in the cosmic order. If we change our relationship to happiness: we focus on satisfaction and caring for other people, rather than consumption and self-realization.

Keywords: ecological footprint, environmental policy, socio-economic drivers, monetary system, happiness

Farkas István Tamás

Kémiai tudományokból szerzett doktori fokozatot. Huszonöt éve vesz részt a zöldmozgalomban, szakterülete a fenntarthatóság, a társadalmi részvétel és a közösségfejlesztés.

